

SAMRÅDSHANDLING STAVSJÖ - LODDBY, KULTUR

Ostlänken och kulturmiljö

Ostlänken kommer att påverka kulturmiljön, det vill säga miljöer, karaktärer, strukturer och objekt som har fysiska och visuella värden för kulturmiljön. Järnvägen kan ha en direkt påverkan genom att fornlämningar, miljöer eller byggnader skadas eller förstörs. Den kan även ha en indirekt påverkan genom barriäreffekter, där järnvägen skär av viktiga samband eller gör strukturer svåra att uppfatta.

Förutsättningar längs delsträckan

Denna järnvägsplan börjar vid länsgränsen och går fram till Lodbby. Området är mycket rikt på fornlämnningar med början i stenåldern. De tidigaste lämningarna från stenåldern har framförallt påträffats i Kolmårdens skogslandskap och är ofta i form av boplatser vilka inte är synbara i landskapet. Mer synliga lämningar i området är fångstgropar och hålvägssystem.

Kolmården (norra delen)

Kolmården hyser ett dolt kulturlandskap utan synliga spår i dagens landskap. I takt med landhöjningen bildades en ytterskärgård nära den smältande inlandsisens rand. Över tid omvandlades denna miljö till en skärgård som sedan omvandlats till ett sammanhängande fastland av landhöjningen. Skärgården var rikt på säl, fisk, sjöfågel och skaldjur och så småningom landlevande djur och ätliga växter. De första människorna var fiskare, jägare och samlare. Kolmården ger unika möjligheter att studera vår äldsta stenålderskultur. De äldsta kända boplatserna är cirka 10 000 år gamla och ligger upp mot 80-90 meter över havet och med landhöjningen kan man sedan följa hur boplatserna förflyttats med landhöjningen. Av dessa är särskilt de gropkeramiska boplatserna, ca 5500 år sedan, framträdande. Vid arkeologiska utredningar i korridoren har ytterligare boplatser från stenålder påträffats.

Inom korridoren genom Kolmården finns inga lämningar från brons- och järnålder. Inte heller under medeltiden fanns mer än någon enskasta gård. Skogsmarkerna utgjorde häradsallmänningar till Bråbo och Lödings härad, vilket till viss del fortfarande lever kvar som en del av ett medeltida kulturarv. Med början under äldre medeltid uppläts delar av häradsallmänningarna för nyodling och med tiden etablerades en gles bebyggelse. Den äldsta kända gården i korridoren i Kolmården är Algutsboda. Den ligger strax väster om Getåbäcken. Gården Böksjö, belägen vid Böksjön finns dokumenterad från år 1596. När E4 byggdes om till motorväg på 1960-talet revs gården och större delen av gårdstomten schaktades bort. Norr om motorvägen ligger dock delar av Böksjö gamla tomt kvar. Böksjötorp finns dokumenterat sedan år 1706 och utgör sannolikt en avsöndring från Böksjö. Även Strålsund och Strålsjötorp finns dokumenterat från denna tid.

Gamla Stockholmsvägen utgörs av en äldre vägsträckning som sannolikt anlagts under 1600-talet och som ingick i landsvägen mellan Stockholm och Norrköping fram till år 1853 då vägen över Oscarshäll invigdes. Utmed vägen finns välbevarad äldre bebyggelse och den vägsträckningen ger en god bild av hur det var att färdas förr.

Påverkan och åtgärder

Anläggandet av järnvägen medför ytterligare en barriär i landskapet jämte E4 i de delar som inte går i tunnel. Med sin moderna karaktär medför anläggningen en påverkan på det historiska landskapet. De mindre gårdarna, torpen och deras omgivande kulturlandskap kommer delvis att tas bort och delvis att splittras upp. Det gäller till exempel vid bebyggelsen och kulturlandskapet vid södra änden av Strålen och vid Böksjö. Fornlämningar som berörs av järnvägen måste tas bort genom arkeologiska undersökningar. Genom detta tas kunskapen om dem tillvara. Ett exempel på fornlämningsområde som berörs är det vid Gullvagnens södra ände. För att minimera påverkan utformas järnvägen så att de

grundläggande kulturhistoriska värdena finns kvar. Visuellt och audiellt kommer anläggningen att ge en negativ effekt på kulturmiljön. För att minska påverkan av buller föreslås bullerskärmar vid till exempel Böksjö. Tunneln genom Kolmårdens skogsområde gör att stora delar av området förblir opåverkat och kulturmiljöns värden blir bevarade för framtiden. Men delarna norr om Kolmårdstunneln vid Strålsund, Strålsjötorp, Böksjö samt Böksjötorp kommer att påverkas och det blir svårare att förstå områdets kulturhistoria.

Sjön Strålen.

Byggskedet

Under byggtiden krävs mer yta än vad som behövs för den färdiga järnvägen. Detta markeras på plankartorna som ytor med tillfällig nyttjanderätt. Det är ytor som behövs under byggtiden och som sedan återställs till tidigare markanvändning. Byggtiden varierar från plats till plats från 2 till 10 år. Ytorna behövs till exempel för uppställning av maskiner, arbetsbodar, material till anläggningen och hantering av massor. I största möjliga mån ska fornlämningar och kulturhistoriskt intressanta miljöer undvikas, men där det inte kan ske så ska fornlämningar undersökas och dokumenteras enligt överenskommet med länsstyrelsen. I de fall forn- och kulturlämningar ligger över planområdet görs uppmärkning och vid behov skyddsängsling för att undvika skador på dessa.

- 1 Gullvagnen** – Det ska byggas en vägbro över Ostlänken och det behövs ytor för upplag av massor i anslutning de djupa skärningar som finns i den norra delen av delsträckan. Ett fornlämningsområde berörs söder om Gullvagnen och detta behöver dokumenteras innan byggstart.
- 2 Böksjö** – Byggande av nya vägbroar över E4 och Ostlänken samt järnvägsbro över Åksjöbacken ger behov av etableringsytor. Vid tunnelmynningen blir det stor etableringsyta för masshantering, krossning av berg, betongtillverkning samt hantering av vatten från tunneln under byggtiden. Vid Böksjö finns det kända fornlämningar som behöver dokumenteras innan byggstart och det kan även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.
- 3 Svartgölen** – Vid Svartdalen anläggs en arbetstunnel med anslutande arbetsområde. Det behöver byggas en ny väg från tunnelmynningen ut till Gamla Stockholmsvägen. Byggtrafiken kan sedan komma ut på E4 via trafikplats Strömsfors. Det finns en fornlämning i anslutning till arbetsytan och denna behöver dokumenteras. .

Ostlänken och kulturmiljö

Ostlänken kommer att påverka kulturmiljön, det vill säga miljöer, karaktärer, strukturer och objekt som har fysiska och visuella värden för kulturmiljön. Järnvägen kan ha en direkt påverkan genom att fornlämningar, miljöer eller byggnader skadas eller förstörs. Den kan även ha en indirekt påverkan genom barriäreffekter, där järnvägen skär av viktiga samband eller gör strukturer svåra att uppfatta.

Förutsättningar längs delsträckan

Denna järnvägsplan börjar vid länsgränsen och går fram till Loddby. Området är mycket rikt på fornlämningar med början i stenåldern. De tidigaste lämningarna från stenåldern har framförallt påträffats i Kolmårdens skogslandskap och är ofta i form av boplatser vilka inte är synbara i landskapet. Mer synliga lämningar är till exempel stensättningar, gravfält och hålvägssystem. De synliga fornlämningarna tillhör till stor del perioden från yngre bronsålder till medeltid.

Kolmården (södra delen)

Kolmården hyser ett dolt kulturlandskap utan synliga spår i dagens landskap. I takt med landhöjningen bildades en ytterskärgård nära den smältande inlandsisens rand. Över tid omvandlades denna miljö till en skärgård som sedan omvandlats till ett sammanhängande fastland av landhöjningen. Skärgården var rikt på säl, fisk, sjöfågel och skaldjur och så småningom landlevande djur och ättliga växter. De första människorna var fiskare, jägare och samlare. Kolmården ger unika möjligheter att studera vår äldsta stenålderskultur. De äldsta kända boplatserna är ca 10000 år gamla och ligger upp mot 80– 90 meter över havet och med landhöjningen kan man sedan följa hur boplatserna förflyttats med landhöjningen. Av dessa är särskilt de gropkeramiska boplatserna, ca 5500 år sedan, framträdande. Vid arkeologiska utredningar i korridoren har ytterligare boplatser från stenålder påträffats.

Inom korridoren genom Kolmården finns inga lämningar från brons- och järnålder. Inte heller under medeltiden fanns mer än någon enstaka gård. Skogsmarkerna utgjorde häradsallmänningar till Bråbo och Lösings härad, vilket till viss del fortfarande lever kvar som en del av ett medeltida kulturarv. Med början under äldre medeltid uppläts delar av häradsallmänningarna för nyodling och med tiden etablerades en gles bebyggelse. Den äldsta kända gården i korridoren i Kolmården är Algutsboda. Den ligger strax väster om Getåbäcken. Andra gamla gårdar i området är Hultet, och Rödmossen och Eriksberg som finns belagda åtminstone sedan tidigt 1700-tal.

Gamla Stockholmsvägen utgörs av en äldre vägsträckning som sannolikt anlagts under 1600-talet och som ingick i landsvägen mellan Stockholm och Norrköping fram till år 1853 då vägen över Oscarshäll invigdes. Utmed vägen finns välbevarad äldre bebyggelse och den vägsträckningen ger en god bild av hur det var att färdas förr.

Bråvikenbranten

I Bråvikenbranten finns sprickdalar med sediment och bäckfåror i söderlägen som var optimala för bosättning under stenålder. I Kolmårdsbranten finns även ett större hålvägssystem som visar på områdets betydelse för kommunikationer.

Bråvikenbranten med utsikt över Bråviken blev under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första decennier populärt för påkostade sommarnöjen. De är ritade av den tidens mest framstående arkitekter och uppvisar samtidens olika arkitekturideal. Inom området ligger bland annat den byggnadsminnesmärkta Villa Skoga, Stenkullen samt Villa Abelin med Norrvikens trädgårdar.

Björnsnäs

Söder om Bråvikenbranten tar slättlandskapet vid med herrgårdar och storskaligt jordbruk. En av gårdarna är Björnsnäs med en monumental huvudbyggnad i två våningar. Det finns även flera kulturhistoriskt intressanta byggnader på fastigheten som kompletterar herrgårdsmiljön. Sydväst om mangården finns en runristad häll och ytterligare lite längre bort ligger Ekeby gamla bytomt.

Loddby

Loddby är en industriell miljö av brukskaraktär vid Loddby säteri. Säteriet med flygelbyggnader omges av en park. År 1899 anlades här en sulfittfabrik med hamn och i anslutning till detta uppfördes arbetarbostäder för ungefär 300 personer. Arbetarbostäderna utgörs av enhetliga villor från främst 1900-talets första årtionden. Skild från arbetarbebyggelsen ligger "ingenjörsvillan". Själva industrin lades ner år 1977 och de flesta av de äldre industribyggnaderna är borta.

Påverkan och åtgärder

Anläggandet av järnvägen medför ytterligare en barriär i landskapet jämte E4 i de delar som inte går i tunnel. Med sin moderna karaktär medför anläggningen en påverkan på det historiska landskapet. De mindre gårdarna, torpen och deras omgivande kulturlandskap kommer delvis att tas bort och delvis att splittras upp. Fornlämningar som berörs av järnvägen måste tas bort genom arkeologiska undersökningar. Genom detta tas kunskapen om dem tillvara. Vid södra tunnelmynningen påverkas helhetsmiljön intill E4 och ett hörn av fastigheten Villa Skoga (som är byggnadsminne) tas i anspråk. Det blir svårare att förstå platsens historia. För att minimera påverkan utformas järnvägen så att de grundläggande kulturhistoriska värdena finns kvar. Visuellt och audiellt kommer anläggningen att ge en negativ effekt på kulturmiljön. För att minska påverkan från buller föreslås bullerskärmar vid Villa Skoga och Loddby. Tunneln genom Kolmårdens skogsområde gör att stora delar av området förblir opåverkat och kulturmiljöns värden blir bevarade för framtiden. Men Ostlänken kommer ut i Bråvikenbranten, intill Villa Skoga och kommer att påverka flera fornlämningar samt resterna av Stenkullens trädgårdsmiljö. Intrånget i det öppna herrgårdsskapet på Malmölandet har minimerats genom att järnvägen går invid E4. Björnsnäs gårdsmiljö påverkas inte. Ostlänken ger större bullerstörningar vid Loddby och invid Pjältån berörs flera fornlämningar.

Byggskedet

Under byggtiden krävs mer yta än vad som behövs för den färdiga järnvägen. Detta markeras på plankartorna som ytor med tillfällig nyttjanderätt. Det är ytor som behövs under byggtiden och som sedan återställs till tidigare markanvändning. Byggtiden varierar från plats till plats från 2 till 10 år. Ytorna behövs till exempel för uppställning av maskiner, arbetsbodar, material till anläggningen och hantering av massor. I största möjliga mån ska fornlämningar och kulturhistoriskt intressanta miljöer undvikas, men där det inte kan ske så ska fornlämningar undersökas och dokumenteras enligt överenskommet med länsstyrelsen. I de fall forn- och kulturlämningar ligger invid planområdet görs uppmärkning och vid behov skyddsstängsling för att undvika skador på dessa.

- Rödmossen** – Vid Rödmossen anläggs en arbetstunnel med anslutande arbetsområde. Berg som tas upp ur tunneln behöver transporteras ut och det planeras för tillfälliga på- och avfarter till E4 rakt söder om Rödmossen. Fornlämning berörs av väg söderut och arkeologisk undersökning kommer att krävas innan byggstart och det kan även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.
- Persdal** – Vid Persdal anläggs en arbetstunnel med anslutande arbetsområde och tillfälliga på- och avfarter till E4. För att minimera intrånget i Bråvikenbranten ska så mycket som möjlig av arbetet med södra delen av Kolmårdstunneln utföras via denna arbetstunnel. Innan byggstart kan det även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.
- Bråvikenbranten och Malmölandet** – Byggandet av södra tunnelmynningen och bron över infrastrukturen och ut på Malmölandet kräver temporära ytor. Arbetsområdet har begränsat så mycket som möjligt bland annat med hänsyn till byggnadsminne Villa Skoga. I området finns det kända fornlämningar som behöver dokumenteras innan byggstart och det kan även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.
- Bådorp** – Byggandet av de planskilda korsningarna med Kardonbanan och dess triangelspår kräver arbetsytor intill dessa. I området finns det kända fornlämningar som behöver dokumenteras innan byggstart och det kan även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.
- Bravikenvägen och Pjältån** – Arbetsytor krävs för anläggande av broar, omläggning av Loddbyvägen och Pjältån. I området finns det kända fornlämningar som behöver dokumenteras innan byggstart och det kan även krävas stängsling för fornlämningar som inte direkt berörs.